

ÚPRAVA TEXTŮ PRO ČTENÍ S POROZUMĚNÍM

Recepce psaného textu je pro neslyšícího jedince často velmi náročná. Pomineme-li všeobecně menší oblibu čtení u celé populace, kdy většina dětí v období primárního a sekundárního stupně vzdělávání dává přednost televizi, videu a filmům, pak největší překážkou čtení u neslyšících dětí je jejich **nedostatečná znalost českého jazyka**. Vážné narušení všech jazykových rovin způsobuje, že **neslyšící dítě není k recepci textu náležitě vybaveno a musí vyvinout velké úsilí, aby bylo schopno číst s porozuměním**. Vynaložené úsilí však většinou neodpovídá dosaženým výsledkům – **neslyšící dítě je učiteli i rodiči neustále motivováno k maximálnímu úsilí, ale čtenému textu zpravidla stále zcela nerozumí**.

Jednou z možností, jak neslyšícím dětem čtení zpřístupnit a usnadnit, aby se recepce textu stala, alespoň do určité míry, příjemným zážitkem, je originální text upravit. Při modifikaci originálního textu s cílem vytvořit upravený text jde o přepis z výchozího do cílového jazyka, kterým je vždy čeština. Nejedná se tedy o dva různé jazyky, které by se lišily v oblasti významových složek denotačních, konotačních i pragmatických, a přepis tak může splňovat více podmínek pro funkční ekvivalenci. **Při funkční ekvivalenci nezáleží na tom, jestli použijeme stejné či jiné jazykové prostředky jako v originále, ale na tom, aby plnily stejnou funkci a zprostředkovaly neslyšícímu čtenáři rovnocenné informace**.

Objem informací převáděných z výchozího textu do cílového však zpravidla nebývá totožný, neboť je modifikována jak délka textu, tak jeho obtížnost. Je důležité, aby bylo dosaženo adekvátního účinku přepsaného textu, a způsob, jakým jsou informace zprostředkovány, by měl respektovat jazykovou vybavenost neslyšícího dítěte. U většiny neslyšících čtenářů lze však jen obtížně stanovit obecnou rovinu porozumění, která by umožnila snadnou recepci literárních textů a předala čtenáři informaci jak věcnou, tak i estetickou. Literární texty totiž v mnohem větší míře než učebnice českého jazyka, z nichž především neslyšící děti čerpají informace o jazyce, užívají různé *funkční styly*, několikanásobnou *komunikační strukturu* (primární, sekundární, terciární atd.), *retrospektivu*, kdy posloupnost událostí musí čtenář vyvodit s pomocí *inferencí*, *frazeologie*, která se často mění při použití v *konkrétních komunikačních situacích* atd.

Již při prvním zamyšlení nad přepisem textu je třeba **rozhodnout, které informace ve výchozím textu jsou relevantní, tudíž budou, byť v pozměněné formě, zachovány, a které jsou redundantní, tudíž jejich vypuštění nenaruší celkovou kohezi cílového textu**. Není to rozhodnutí jednoduché, protože výběr informací do cílového textu ovlivňuje řada objektivních i subjektivních faktorů, mezi něž, kromě již zmiňované jazykové kompetence neslyšících čtenářů, patří jazykové i osobní předpoklady studenta, který úpravu provádí, a pedagog

podílející se na ověřování pracovních verzí cílového textu. **Zejména komprese¹ textu musí být promyšlená, neboť neslyšící čtenář má jen omezenou možnost doplnit si vypuštěné informace z kontextu prostřednictvím inferencí – brání mu v tom malá zkušenost s užíváním českého jazyka.**

Při přepisu z výchozího textu do cílového často dochází k přidávání informací, které jsou nezbytné pro pochopení některých zákonitostí lexikálního subsystému, slovtvorby, stylistiky ap., a informací spojených s mimojazykovou situací (společenské konvence, historie, kultura, ekonomie, způsob života) popisovanou ve výchozím textu. Amplifikace by však měla být realizována uvnitř cílového textu jen zřídka, **pro neslyšící čtenáře se osvědčilo doplnit text vysvětlivkami mimo hlavní dějovou linii, aby nebyli neustálým odbočováním připravováni o napětí a přirozenou gradaci děje.** Vzhledem k tomu, že se **cílový text vytváří především gramaticko-sémantickou substitucí**, která určitým způsobem modifikuje užité jazykové prostředky, je největší prostor věnován právě **doplňujícím jazykovým informacím**. Ty jsou nejčastěji umístěny do *spodní části stránky*, jako *marginálie* nebo jako *samostatná stránka textu*. Vyžaduje-li to děj knihy, jsou doplňkové informace uvedeny samostatně v *úvodní kapitole nově vytvořeného textu*.

Prostřednictvím doplňující informace je nutné vysvětlit především *vztahy konotativní*, protože konotace jsou součástí jazyka a je jim třeba při přepisu věnovat stejnou pozornost jako *vztahům denotativním*. Dosavadní zkušenosti s úpravou textů ukázaly, že **adekvátně vysvětlit lexikální význam slova bývá jedním z nejtěžších úkolů**. Rozhodnout, která slova vlastně vysvětlit, není jednoduché, protože **struktura mentálního slovníku u jednotlivých neslyšících dětí bývá velmi odlišná**. Pro začínající čtenáře může být slovo objasněno *obrázkem*, protože kresba je určitým mezičlánkem mezi lineárním jazykem a reálnou skutečností. Platí pravidlo – čím menší dítě (nebo čtenář s nižší úrovní českého jazyka), tím více obrazových vysvětlivek. Výtvarné vyobrazení neznámých pojmů je tak zdrojem kognitivního vnímání, vede k prohlubování lexikálního i frazeologického slovníku neslyšících dětí a jeho kvalita často rozhoduje při výběru knihy. Vyobrazení přispívá k snadnějšímu pochopení probíhajícího děje, pro jehož vystižení neslyšící dítě nemá odpovídající jazykové prostředky, k lokalizaci předmětů a jednajících osob v prostoru ap. Pro doplňující vysvětlivky je lépe volit takové vyobrazení, které popisovanou skutečnost věrně vystihuje a respektuje realie místa, kam je děj situován, i dobu, v níž probíhá.

Pro vyspělejšího čtenáře je možné použít *verbálně formulované vysvětlení*, ale je třeba důkladně **zvážit, zda bude význam slova objasňován jen ve vztahu k interpretovanému textu, nebo budou vysvětlovány i jeho další významy**. Množství doplňujících informací čtenáře odvádí od základního děje příběhu stejně jako nepřiměřená námaha při orientaci ve

¹ Srovnej Knittlová, D. *K teorii i praxi překlada*. Olomouc: UP, 2000.

vysvětlivkách. Musí-li listovat textem nebo složitě vyhledávat vysvětlivky až na konci kapitoly, většinou o četbu ztratí zájem. Kratší vysvětlivky, vyjadřující především vztahy synonymie, je vhodné zařazovat jako marginálie na stejný řádek, delší vysvětlení či obrázek je lépe umístit na spodní část textové strany, nebo je-li text situován jen na stranách vpravo, pak lze umístit vysvětlivky na prázdnou stranu vlevo. Způsob *označení vysvětlivek* (*podtržení, tučný tisk ap.*) pak záleží jen na rozhodnutí toho, kdo text přepisuje.

Upravené texty se snaží o vytvoření vstřícného postoje k recepci psaných textů, jelikož neslyšící děti prožívají k četbě zpravidla celou škálu negativních postojů, pravděpodobně jako důsledek neustálého *metodického tápání při výuce českého jazyka*. Upravené knihy se snaží rozšířit nabídku textů pro samostatné čtení a zpřístupnit některé tituly čtenářům, jimž aktuální jazyková kompetence zatím neumožňuje číst texty původní.

Eva Suralová

